

200 éve született Liszt Ferenc

Liszt Ferenc születésének kétszázadik évfordulóját ünnepli a világ, és mi magyarok különösen. Bár hosszú ideig élt Párizsban, Weimarban és Rómában, elsősorban magyarnak érezte magát: "...másutt mindenhol a közönséggel van dolgom, de Magyarországon a nemzethez szólok! És ez bizony szép és nagy dolog, érzelmi kapcsolatba jutni ily módon egy olyan nemzettel, mint a miénk." Liszttel foglalkozó kiállítások, konferenciák és hangversenyek jegyében telik az ünnepi év, hiszen – mint ahogyan Tallián Tibor megfogalmazta: „Liszt 1840 után az egész magyar művelődés számára van jelen akkor is, amikor nem tartózkodik Magyarországon; mint alkotó és mint szellem, részét képezi a nemzeti tudatnak akkor is, ha szétfeszíti kereteit; nem beszélve a hatásról, amit a magyar stílus fejlődésére, számos magyarországi szerző pályafutására és a magyar zenei intézmények sorsának alakulására gyakorol.” Kétségtelen, hogy Liszt volt az első igazán jelentős zeneszerző, aki kísérletet tett a magyar szimfonikus zene megteremtésére. E témában adunk most közre egy részletet Csengery Kristóf munkájából, amely először a Mozgó Világban jelent meg. (A Szerk.)

Csengery Kristóf: Liszt Ferenc, a jövő zenésze

Ha megkockáztatjuk azt az állítást, mely szerint a 18. századi zene három alpműfaja a szonáta, a vonósnégyes és a szimfónia, akkor a gondolatmenetet folytatva hozzátehetjük: ugyanezt a funkciót a 19. században a dal, a szimfonikus költemény és a zenedrámá tölti be. A szembeállítás plasztikusan érzékelteti, hogy az előbbi korszak milyen eredendően az elvont logikájú abszolút zenei formák talaján állt, s hogy vele ellentétben az utóbbi milyen döntően a zenén kívüli – irodalmi – hatások alatt bontakozott ki. Ezt mutatja uralkodó stílusirányzatának neve is: romantika = regényesség. Ellenvételességgel fogalmazhatná meg valaki, hogy a három alpműfajnak nevezett 19. századi műforma közül csak kettő, a dal és a zenedrámá él szimbiozisban a szóval s általában a fogalmi gondolkodással, de ez nem igaz: a szimfonikus költemény egyfelől valóban szimfonikus, másfelől azonban költemény, s utóbbi minősége éppen azt jelenti, hogy olyan zenekari művel van dolgunk, melynek jelentéséhez s annak megértéséhez a szerzői szándék által vállaltan szükséges a szóbeli magyarázat, a program.

A dalt, ha úgy tetszik, a művészettel foglalkozó emberiség őskorától örökölte a romantika: a primitív népek is énekelnek. A zenedrámát Richard Wagner találta fel, pontosabban ő fejlesztette ki az opera konvencióinak megszüntetése-átformálása útján. De ki a szimfonikus költemény atyja? Minden jel arra mutat, hogy Liszt Ferenc (1811–1886). Liszt életét három nagy kor-

szakra szokás osztani: a pályakezdés úgynevezett „virtuóz éveire”, melyekben az ifjú és szép zongoristafenomén sikert sikerre halmozva járta Európát és típorta a női szíveket, a középső, „weimari korszakra”, amely a megállapodást, elmélyülést, a valóban tervszerű kompozíciós munka kezdetének időszakát jelentette Liszt pályafutásában, végül a „Weimar–Róma–Pest háromszög” sarkai közti utazások éveire, melyeknek során Liszt egyrészt nagy hatású zongorapedagógusként fejtette ki tevékenységét, lelkes fiatalokat gyűjtve maga köré, másrészt a 20. századi modern zenei törekvések bámulatosan merész előfutáraként kibontakoztatta (kortársai által értetlenül fogadott, de leginkább észre sem vett) kései stílusát. A szimfonikus költemények a második, weimari periódusból származnak.

Mi a szimfonikus költemény jelentősége? Felszabadította a zenekari írásmód területén a gondolkodást, amelyet az 1850-es évekre már igencsak béklyóztak a 18. századi szimfóniaműfajtól örökölt kötöttségek: négytételesség, kötött tételrend (gyors szélső tételek, középpüzt lassú tétel és tánc), bizonyos formátípusok (szonátaforma, triós szerkezet, variáció, rondó) meghatározó jelenléte. A négytételű szimfónia helyett egytételű, tömör műtípust kínált, melynek logikáját a szabadon szárnyaló teremtő képzelet valamilyen külső tényező (egy vers, egy regény, egy hős életútja, egy történelmi esemény ábrázolása stb.) tagolódásához igazodva alakíthatja. És mindennekfelett: az ábrázoló szel-

lemet, amely a romantikának mindig, minden műfajban oly fontos volt. Tegyük hozzá még valamit: a szimfónia-műfaj mint kötött, megszilárdult (és az idők során megmerevedett) forma, alkalmas volt arra, hogy bizonyos akadémizmus találja meg benne a maga megnyilvánulásainak keretét. A szimfonikus költemény fejlődésének egyetlen szakaszában sem volt táptalaja doktriner gondolkodásnak, egyszerűen azért nem, mert az új műfajtól lényegét tekintve volt idegen minden formalizmus.

„Elvhű” muzsikuskokat sem termelt ki az új műfaj: ezt mi sem mutatja meggyőzőbben, mint hogy néhány szimfonikusműve szerző (Csajkovszkij, Smetana, Dvořák, Sibelius) szimfóniát vagy szimfóniákat is alkotott. Magától Liszt Ferencről mindenfajta dogmatikus gondolkodás idegen volt: tudjuk, hogy sok nála fiatalabb komponistát pártfogolt, lelkesedve műveikért, és jellemző, hogy közöttük három olyan is akad (Borodin, Franck, Saint-Saëns), aki Liszt iránti csodálata ellenére is látott még fantáziát a szimfónia műfajában, s legalább egy jelentős, a koncerttermekben ma is nagy sikert arató szimfóniát komponált. (Sőt maga Liszt is írt két szimfóniának nevezett művet – Faust-szimfónia, Dante-szimfónia: ezek többtételű alkotások, de a programatikusság gondolkodás meghatározó szerepet játszik bennük.) A szimfonikus költemény hatásának erejét bizonyítja, hogy Liszt után egy olyan szerző vált legfőbb művelőjévé, aki egyébiránt semmi másban sem volt a ma-

gyar mester követője, sőt alkata, habitusa nagyban különbözött az övétől: Richard Strauss.

A szimfonikus költemény tehát – a mindig mindenben teremtő szellemű Liszthez híven – nem rombolt, csak épített, nem vett el semmit a zene történetétől, csak adott. Ezt mutatja, hogy Liszt után még egész szimfónia-életművek születtek. Mindegyik előtt Brahmsé: Johannes Brahmsnak mind a négy szimfóniája már a liszti szimfonikusműfaj meggléte idején keletkezett. És ne feledkezzünk meg Anton Brucknerről, Gustav Mahlerről, majd nyomában a 20. század legnagyobb szimfoniaszerzőjéről, Dmitrij Sosztakovicsról. Hár-

muk közül kettőt, Mahlert és Sosztakovicsot azért is érdemes ebben az összefüggésben említeni, mert nagy jelentőségű szimfónia-termésük nemcsak a műfaj nem szűnő erejét, továbbélésre való képességét mutatja, hanem azt is, miként termékenyült meg a szimfónia a szimfonikus költemény által. Mahlernél és Sosztakovicsnál ugyanis rendkívül erős a szimfóniák háttérében munkáló narrativitás szerepe, márpedig ez a szimfonikus költemény újdonságai közül az egyik legfontosabb. A másik a szimfonikus költemény tematikus egysége, amely rendkívül koherens műveket eredményezett, a variációs elv és a tématranszformáció mint munkamódszer markáns jelenlétével.

A szimfonikus költemény műfajának megal-

kotása nagy tett volt a zenetörténetben, olyan elhatározó újítás, amely páratlan erővel hatott a zenekari zene komponálására, és paradigmaváltást hozott. Ehhez képest Liszt szimfonikus költeményei máig nem foglalták el a repertoárban az őket megillető helyet, bizonyos szempontból úgy tetszik, máig megmaradt olyan zeneszerzőnek, aki felfedezésre vár. Mert mit is játszanak ma Liszttől a hangversenytermekben? A virtuóz szólószongora-repertoárt, a versenyműveket, és örülhetünk, ha egy-két igényesebb előadó olykor válogat a Zarándokévek sorozataiból. A Krisztus-oratórium, Liszt életművének izgalmas kései termése, valamint a szimfonikus költemények tucatnyi remekműve máig a periférián tengődik.

Liszt Ferenc követői

Interjú Kovács Gézával, a Nemzeti Filharmonikusok főigazgatójával

„Liszt rendkívül összetett, gazdag személyiséggel rendelkezett. Nemcsak életművén keresztül, hanem életútja során is rendkívül sokféle arcot mutatott, amelyet sokszor félreértettek, vagy szándékosan félremagyaráztak, vagy klisévé egyszerűsítettek. Ritkán esik szó azonban a zongorapedagógusról, vagy arról a tudósról, akinek utolsó periódusában a zeneirodalom legmélyebb, legsötétebb univerzumaiba volt bátorsága behatolni. A Nemzeti Filharmonikusok ezt a kevésbé ismert Liszt Ferencet szeretné felmutatni.”

I Programjából ítélve a Nemzeti Filharmonikus Zenekar és a Nemzeti Énekkar nemcsak a Liszt-évben, hanem az azt keretező két hangverseny-évadban is gyakran tűzi műsorára Liszt Ferenc műveit...

– A Nemzeti Filharmonikusok Kocsis Zoltán művészeti vezetésével nemcsak az évfordulók alkalmával szólaltatja meg jeles magyar zeneszerzők alkotásait. Liszt Ferenc esetében ez különösen igaz, hiszen a legismertebb Liszt-kompozíciók a zenekar állandó repertoárjának részei. Közismert tény továbbá, hogy Kocsis Zoltán évfordulótól

függetlenül hangszerelte meg Liszt számára rendkívül kedves és fontos zongoraműveit, amelyeket itthon is és külföldön is több helyen bemutatott már az együttes.

I Hol adták elő eddig ezeket a meghangszerelt zongoraműveket?

– Alkalomtól függetlenül játszottuk többek között a zenekar spanyol turnéján, továbbá a bécsi Musikvereinsaalban is – hogy csak a legrangosabb helyszíneket említsem –, de más külföldi zenekarok is műsorra tűzték már e meghangszerelt zongorakompozíciókat.

I Milyen további különlegességekkel készülnek az évfordulóra?

– Az évforduló nekünk nagy örömünkre szolgál. Boldogan és büszkén mutatjuk fel Liszt ismert és kevésbé ismert kompozícióit. Számunkra épp ezért nagy lehetőség rejlik a jubileumi évben. Mindig megütközéssel olvastuk ugyanis azokat a fanyalgó, tudálékos cikkeket, amelyek elsősorban német, brit és amerikai lapokban jelentek meg Liszttel kapcsolatban. Érdekes módon ezek a cikkek általában mint idejétmúlt öregurat állítják be Liszt Ferencet, és vagy kizárólag az életmű legedesebb apró gyümölcsseit csipegetik – mint például a magyaros jellegű kompozíciók –, vagy azokat a Liszt-műveket, amelyek annak idején egész más funkcióval jöttek létre, mint amilyen céllal

most mi hallgatjuk őket. Eközben mélyen hallgatnak arról a Lisztről, aki egészen új utakon járt, és szinte már közhelyszámba megy, hogy nélküle nem lenne Wagner, Debussy, Richard Strauss vagy Bartók.

I Ez tény, hiszen maga Bartók volt az, aki akadémiai székfoglalójában Lisztről, mint a 20. századi zene előfutáráról értekezett. Mint általában a nagy egyéniségeknek, Lisztnek azonban nemcsak a zenéje, hanem az egyénisége is minden korban megosztotta a közvéleményt.

– Liszt rendkívül összetett, gazdag személyiséggel rendelkezett. Nemcsak életművén keresztül, hanem életútja során is rendkívül sokféle arcot mutatott, amelyet sokszor félreértettek, vagy szándékosan félremagyaráztak, vagy klisévé egyszerűsítettek. Inkább előtérben van a gáláns kalandjairól elhíresült megnyerő férfi, a híres zongoravirtuóz, vagy az önzetlenül segítőkész barát, aki egyforma jóindulattal nyilatkozott Chopinról és támogatta Wagnert, jóllehet nem mindig részesült viszonzásban. Ritkán esik szó azonban a zongorapedagógusról, vagy arról a tudósról, akinek utolsó periódusában a zeneirodalom legmélyebb, legsötétebb univerzumaiba volt bátorsága behatolni. A Nemzeti Filharmonikusok ezt a kevésbé ismert Liszt Ferencet szeretné felmutatni.